

ВІДГУК

*офіційного опонента доктора юридичних наук, професора,
дійсного члена (академіка) Національної академії правових наук України, віце-
президента НАПрН України – керівника Київського регіонального центру
Кузнєцової Наталії Семенівни*

**на дисертацію Рябченка Юрія Юрійовича на тему: «Суб'єкт цивільного
процесуального права у сучасній парадигмі права»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.03 –
цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Визначальною тенденцією розвитку сучасної вітчизняної правової системи є утвердження ліберального праворозуміння, зокрема цінностей прав людини, у поєднанні із вимогою забезпечення балансу приватних та публічних інтересів на засадах партнерства та співробітництва. Вказане зумовлює розвиток антропологічного підходу у сучасній юридичній науці, створення теоретичного підґрунтя реалізації гарантій прав людини у всіх сферах суспільного життя, в тому числі – і у сфері відправлення правосуддя.

Попри наведене, слід визнати значне збереження у науці цивільного процесуального права традицій юридичного позитивізму при визначенні його основних категорій та понять, таких як процесуальний статус учасників цивільного судового процесу, положення щодо його реалізації тощо. Позитивні риси вказаного підходу, його традиційна значимість для належного врегулювання цивільних процесуальних правовідносин не піддається сумніву. Втім, можна погодитись із твердженням дисертанта, що такий підхід не дає можливості належною мірою врахувати наведені вище тенденції, в тому числі стосовно статусу учасника цивільного судового процесу, і що не сприяє

формуванню належного теоретичного підґрунтя щодо наведених питань (с. 17 дисертації).

Тенденції лібералізації праворозуміння, в тому числі у сфері цивільного процесуального права, проявляються зокрема: у нормативному закріпленні принципу верховенства права стосовно застосування судом норм не тільки матеріального права, але й – процесуального (ч. 1 ст. 10 ЦПК України); у розширенні кола джерел правового регулювання цивільної процесуальної форми (ч. 1 ст. 3 ЦПК України) тощо. Характер зазначених змін до чинного цивільного процесуального законодавства дає підстави для загального висновку про сприйняття українським законодавцем підходів Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Зокрема, наголошується на застосуванні принципів пропорційності, остаточності судового рішення, розумних строків розгляду справи судом тощо.

Намагання законодавця врахувати передові підходи за відсутності належної теоретичної бази, призводить до певних недоліків правового регулювання, в тому числі – стосовно засад участі особи у цивільному судовому процесі. За таких умов актуальність обраної теми дослідження, спрямованого на усунення зазначеної проблеми, не викликає сумнівів.

Мета дослідження спряє досягненню мети реформування системи зокрема, судочинства, визначеної Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015, в частині забезпечення практичної реалізації: принципу верховенства права, положень щодо незалежного та справедливого суду, європейських цінностей та стандартів захисту прав людини. Мета дослідження корелюється із положеннями наукових досліджень юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій зумовлена достатньо високим науково-методологічним рівнем роботи в цілому, відповідним рівнем обґрунтованості як загального результату дослідження, так і окремих висновків.

Автором вдало застосовано системний підхід, що надав можливість дослідити суб'єкта цивільного процесуального права з позиції сукупності правових властивостей людини, відокремлених від конкретної людини як їх носія (с. 63-67, 77-78, 139-141, 225, 324, 325, 338-342 дисертації). Сформульоване авторське поняття суб'єкта цивільного процесуального права з позицій категорії, що позначає багатоаспектне явище, у змісті якого відображено об'єктивацію прямого зв'язку між його правовою природою та моральними і соціальними цінностями (с. 35, 64-68, 77-78, 382 дисертації).

Показником обґрунтованості результатів дисертаційного дослідження є детальне опрацювання істотних змін у законодавчому регулюванні цивільних процесуальних правовідносин, внесених у зв'язку із реформуванням систем судочинства та судоустрою, порівняння вказаних змін із сучасними науковими позиціями у галузі як власне цивільного процесуального права, так і теорії права, відповідними зарубіжними теоретичними надбаннями, практикою Європейського суду з прав людини. У цьому зв'язку позитивним слід відмітити формування авторської позиції стосовно окремих новел, перспектив їх застосування (с. 104-105, 184-192, 195-199, 215, 224, 300-307, 332-333, 336, 346-347, 353-359 дисертації).

Цікавою є авторська позиція щодо цілісної юридичної конструкції суб'єкта цивільного процесуального права, яка характеризується оригінальністю як структури, так і складом елементів (с. 86-87, 101-102, 333, 382-383, 385-386 дисертації).

Наведений авторський висновок став підґрунтям для виявлення проблемних питань формування теоретичних та нормативних положень стосовно суб'єкта цивільного процесуального права, визначення шляхів їх вирішення, а також – окреслення окремих ключових напрямів вдосконалення галузі цивільного процесуального права (с. 49-50, 216, 257, 293-294, 306, 314-315, 367-369 дисертації).

Належно обґрунтованим у дисертаційному матеріалі є положення щодо розмежування поняття цивільного процесуального статусу – стосовно суб'єкта цивільного процесуального права та стосовно учасника цивільного процесуального правовідношення. Так, на відміну від традиційної конструкції цивільного процесуального статусу, що включає до себе процесуальні права та обов'язки (повноваження), до конструкції цивільного процесуального статусу суб'єкта цивільного процесуального права включаються додатково такі елементи, як: цивільні процесуальні норми; цивільна процесуальна правосуб'єктність; принципи цивільного процесуального права (с. 97 дисертації). Вказане дозволяє проводити подальше дослідження юридичної конструкції суб'єкта цивільного процесуального права.

Обґрунтованим можна визнати й висновок дисертанта стосовно визначення суб'єкта цивільного процесуального права інститутом цієї галузі (с. 82-83 дисертації).

Достовірність та наукова новизна здобутих результатів визначається достатньо повним відображенням елементів наукової новизни у змісті дисертаційного дослідження, підтвердженням їх у висновках.

Дисертантом адекватно обрано та застосовано методи наукового дослідження, вичерпно та точно визначено стан наукової розробки проблематики (с. 17-19, 21-23 дисертації). Отже, належна науково-методологічна база дослідження забезпечує достовірність отриманих результатів.

Узгоджується із положеннями представників нормативістської течії у теорії права підхід дисертанта щодо визнання основою визначення суб'єкта цивільного процесуального права сукупності правових властивостей людини як їх конкретного носія, з чого логічно випливає висновок щодо розгляду вказаного суб'єкта як системоутворюючого для галузі цивільного процесуального права, що передбачає виділення умов та гарантій реалізації

права на справедливий суд (с. 68, 124, 325, 342-343, 241-242, 381, 382-383 дисертації).

Можна в цілому погодитися із дисертантом щодо визначення чинників взаємного формуючого впливу галузі цивільного процесуального права, у тому числі її доктрини та положень щодо розглядуваного суб'єкта (с. 95, 213, 241-242, 382-383 дисертації), оскільки усі інститути в рамках певної галузі права є тісно пов'язаними.

Заслуговує на підтримку і висновок дисертанта щодо системоутворюючого впливу людини на формування правової системи загалом та галузі цивільного процесуального права зокрема, з іншого боку. При цьому багатоаспектний характер категорії «суб'єкт цивільного процесуального права» не означає необхідності обґрунтування положень щодо розширення предмету регулювання цивільного процесуального права. Виділена дисертантом «загальна частина» юридичної конструкції вказаного суб'єкта, у конкретних цивільних процесуальних правовідносинах підлягає застосуванню разом із спеціальною, у тісному взаємозв'язку.

Елементи юридичної конструкції суб'єкта цивільного процесуального права, її частини (загальна та спеціальна), аспекти (властивості) характеризуються узгодженістю як за змістом, так і за взаємним розташуванням. Це ж саме можна констатувати стосовно виділеної дисертантом системи суб'єктів цивільного процесуального права: загальні (будь-які особи, які впливають на розвиток галузі цивільного процесуального права) та спеціальні (визначені нормами цивільного процесуального права: суд, позивач тощо) (с. 326 дисертації).

Позитивною стороною дослідження можна визнати увагу дисертанта до понять, які ним застосовуються, а також категорій, які ним формуються. Зокрема, проводиться чітке розмежування між такими категоріями, як «суб'єкт цивільного процесуального права», «особа, яка бере участь у судовому процесі», «учасник цивільного процесуального правовідношення». Особливу

увагу приділено співвідношенню елементів юридичної конструкції суб'єкта цивільного процесуального права, інших категорій: «правові гарантії», «громадянство», «правосуб'єктність», «правові принципи», «процесуальний законний інтерес» тощо (с. 85-97, 106-111, 124 дисертації).

Підхід дисертанта стосовно розуміння гарантій реалізації права людини на справедливий суд (с. 219, 346-348 дисертації) не суперечить чинному законодавству, існуючим теоретичним положенням науки цивільного процесуального права, а також практиці Європейського суду з прав людини.

До позитивних характеристик роботи належить висновок дисертанта щодо визначення практики Європейського суду з прав людини одним з джерел розвитку природно-правових підходів у національній науці цивільного процесуального права (с. 79-81 дисертації).

Заслуговує на підтримку також висновок дисертанта щодо співвідношення природно-правових та позитивістських підходів у правовому регулюванні цивільних процесуальних правовідносин, визначення пріоритетних сфер застосування цих підходів (с. 78-79, 81-82, 272, 347-348, 381-382 дисертації). Зазначений висновок впливає не тільки з результатів врахування вказаних тенденцій, але також - з аналізу останніх істотних змін до цивільного процесуального законодавства, зумовлених реформуванням системи судочинства.

Достовірність результатів дослідження Рябченка Ю.Ю. забезпечується, з-поміж іншого, використанням автором позицій, що наводяться у текстах рішень ЄСПЛ, рішеннях Верховного Суду України та Верховного Суду по окремих справах, роз'яснень вищих судових інстанцій. Дисертантом проаналізоване значне коло міжнародно-правових актів.

Має новаційний характер та заслуговує на підтримку висловлене дисертантом положення щодо співвідношення принципів верховенства права та законності у цивільному процесуальному праві (с. 50-53 дисертації). Зокрема,

автором ґрунтовно проаналізовано положення практики ЄСПЛ з цього питання, існуючі вітчизняні доктринальні положення

Підґрунтям для розмежування правової природи участі у цивільному процесі окремих його учасників (суб'єктів, які діють в інтересах іншої особи на підставі закону, експерта, спеціаліста) стало розмежування дисертантом мети участі у судовому процесі окремих учасників справи та деяких інших учасників судового процесу, зокрема експерта. Це дозволило уточнити окремі положення науки не тільки цивільного процесуального права, але й деяких суміжних галузей, зокрема – адміністративного права – стосовно адміністративної форми захисту суб'єктивних прав (*с. 373-375, 379 дисертації*).

Таким чином, дисертація містить раніше незахищені наукові положення та отримані особисто автором нові науково обґрунтовані результати у сфері науки цивільного процесуального права, які в сукупності вирішують наукову проблему теоретичних засад участі особи у цивільному судовому процесі в умовах лібералізації праворозуміння, визначального характеру природно-правових наукових підходів, положень щодо прав людини, а також наявного стану та тенденцій розвитку цивільного процесуального права загалом.

Висновки як до роботи в цілому, так і до окремих розділів викладені чітко, повною мірою відображають вирішення завдань та досягнення мети дослідження, є логічно завершеними.

Повнота опублікування результатів дисертаційного дослідження.

Наукові результати автора належним чином апробовані й оприлюднені, що відповідає Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. 1556-VII, п. 10 та 12 Порядку присудження наукових ступенів, що затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567. Зокрема, наукові здобутки опубліковані як у вітчизняних наукових фахових виданнях, так і у наукових статтях у зарубіжних виданнях. Положення авторської концепції суб'єкта цивільного процесуального права опубліковані повністю. Наукові положення дисертаційного дослідження апробовані в достатній мірі –

на міжнародних наукових конференціях, у тому числі тих, які проводились за кордоном. Крім того, основні результати дисертаційного дослідження повною мірою опубліковані у виданій автором монографії «Суб'єкти цивільного процесуального права».

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Відзначаючи в цілому обґрунтованість отриманих дисертантом наукових положень, самостійний та завершений характер дисертаційної роботи, можна водночас, як і по будь-якій творчій роботі, вказати на наявність окремих дискусійних положень:

1. Зокрема, такою є пропозиція дисертанта щодо виділення поняття «процесуальна компетенція» відносно представника як суб'єкта цивільного процесуального права (с. 239, 325 дисертації). Традиційно це поняття вживається у науці адміністративного права, з метою зокрема, розмежування повноважень суб'єктів публічної влади. Натомість необхідно виходити з поняття функцій процесуального представника, що традиційно виділяється у науці цивільного процесуального права.

2. Автор стверджує про відсутність «належного закріплення права особи мати представника під час участі в окремих видах проваджень та процедур: відновлення втраченого судового провадження; вирішення процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів, посадових осіб; судового контролю за виконанням судових рішень» (с. 326 дисертації), кваліфікуючи це як прогалину у правовому регулюванні участі представника у судовому процесі. Така позиція є достатньо дискусійною. Адже, відсутність відповідних норм у розділах ЦПК України, присвячених цим провадженням та процедурам, на що посилається автор, не свідчить про існування зазначеної прогалини, з огляду на можливість застосування у таких випадках загальних положень щодо представництва (§ 2 гл. 4 р. 1 ЦПК України).

3. Автор обґрунтовує «висхідний» характер ролі правового статусу суду як суб'єкта цивільного процесуального права в удосконаленні цивільного процесуального права як галузі права, науки (с. 204 дисертації). При цьому автор виходить з: особливого статусу суду як суб'єкта судової влади по відношенню до інших учасників цивільного судового процесу; особливого впливу суду як суб'єкта цивільного процесуального права. Таке положення потребує додаткового обґрунтування з огляду на складну структуру галузі цивільного процесуального права і, як наслідок, наявності значної кількості інших чинників її формування, зокрема, гарантії реалізації правового статусу учасників справи, представників.

4. Обґрунтування авторських пропозицій щодо вдосконалення чинного процесуального законодавства, положень науки цивільного процесуального права було б доцільно виділити в окремий розділ роботи.

5. Погоджуючись із дисертантом щодо актуальності створення додаткових гарантій судового захисту суб'єктивних приватних прав у справах за позовами про захист прав невизначеного кола осіб, слід враховувати, що вичерпне дослідження цих гарантій складає окрему проблему наукового пошуку та виходить за межі предмету цього дослідження. Так, альтернативною пропозиції автора щодо колегіального складу суду першої інстанції у таких справах (с. 153-154 дисертації) можна визначити розгляд таких справ апеляційним судом як судом першої інстанції, спираючись на досвід організації розгляду подібних справ у зарубіжних державах, зокрема Німеччині.

6. Дискусійною є пропозиція щодо відображення у статті 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII функцій суду, які не пов'язані із вирішенням спору про право (встановлення фактів, що мають юридичне значення, надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду та ін.) (с. 199-201, 387 дисертації), з огляду на широкий характер поняття «право на справедливий суд» у міжнародному обороті, що включає до себе право на звернення до суду із відповідними питаннями.

Втім, висловлені зауваження стосуються окремих дискусійних питань рецензованого дисертаційного дослідження не впливають на його загальну позитивну оцінку.

Автореферат відображає зміст дисертації.

Таким чином, дисертаційна робота Юрія Юрійовича Рябченка на тему «Суб'єкт цивільного процесуального права у сучасній парадигмі права» відповідає вимогам, що ставляться до докторських дисертаційних досліджень, а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.



Офіційний опонент

Н.С. Кузнєцова,

доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) Національної
академії правових наук України,
віце-президент НАПрН України –
керівник Київського регіонального
центру НАПрН України

Засвідчую справжність підпису *Кузнєцової Н.С.*
Науковий співробітник
Київського регіонального центру
Національної академії
правових наук України
Шевчишин О.І.

